

Finanslovskrisen 1929

DEN HISTORISK-POLITOLOGISKE DISKUSSION OM ÅRSAGERNE

AF

KAI MOHR PETERSEN

Finanslovskrisen i marts 1929 er hidtil blevet analyseret af historikeren Poul Jensen,¹ og politologen Erik Rasmussen.² Fælles for de to analyser er imidlertid, at det næsten kun er Det konservative Folkepartis (herefter KF) rolle i finanslovskrisen, der bliver behandlet. Derved har diskussionen også ret ensidigt været rettet mod den ene part i kriseforløbet, og kun kildematerialet fra KF har været benyttet.

Formålet med denne analyse er derfor at give en årsagsforklaring på finanslovskrisen ved at inddrage kildematerialet fra begge de deltagende partier i kriseforløbet. Desuden er et formål med analysen at anvende politologiske begrebsapparater for om muligt at stille nye og anderledes spørgsmål til kildematerialet.³

Indledningsvis er det nødvendigt at ridse handlingsforløbet op for at forstå analysens problemformulering. Den nye forsvarsordning, der skulle lovgives om i 1929 – efter at Venstres mindretalsregering havde

¹ Poul Jensen: *Parlamentarismen er en letbenet dame*. Festskrift til Povl Bagge, 1972, side 129-55.

² Erik Rasmussen: *Forholdet mellem statskundskab og indenrigspolitisk historie*, *Det danske historikermøde 1973, 1975*, side 44-75.

³ Der anvendes først og fremmest bindingsstrategien, der bliver forklaret i det relevante analyseafsnit om partiernes strategiske overvejelser i forsvarsspørgsmålet. Endvidere anvendes det anskuelsessæt, der er udarbejdet af Erik Rasmussen. Erik Rasmussen: *Ideologi og videnskab*, *Det lærde selskabs publikationsserie – ny serie*, 1973, hæfte 3, side 3-11. Endelig anvendes Gunnar Sjöbloms teoretiske anvisninger i den udstrækning, hvor det har været relevant for analysen at sætte de teoretiske, strategiske overvejelser i forbindelse med partiernes strategiske valgmuligheder. Gunnar Sjöblom: *Party Strategies in a Multiparty System*, 1968, og *Analys av partiers beteende*, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1965, side 365-88.

lagt forslaget frem for partierne i november 1927 og genfremsat det i 1928 – blev ikke vedtaget som gældende lov. Årsagen hertil var, at de afgørende forhandlinger mellem Venstre og KF brød sammen i februar 1929. Venstreregeringen med Madsen-Mygdal som statsminister ønskede ikke at forhøje regeringens forsvarsbudget med mere end ca. 2,4 mill. kr., således at regeringens forslag ialt var på 42,4 mill. kr. Derimod anså KF med Christmas Møller som politisk leder det ikke for forsvarligt at gå længere ned end til ca. 46 mill. kr. Der var altså mindre end 4 mill. kr., der skilte partierne i forhandlingerne.

Da forhandlingerne efter en genoptagelse i marts 1929 helt blev afbrudt, meddelte Christmas Møller samtidig Madsen-Mygdal, at KF ville stille ændringsforslag ved finanslovens tredie behandling for at få rammerne for den gældende forsvarslov af 1922 opfyldt. Ved den lejlighed skulle Christmas Møller også have antydnet, at det ikke var sikkert, at partiet kunne stemme for regeringens finanslovsforslag, hvis ændringsforslagene blev forkastet.

Den 21. marts 1929 ved den endelige afstemning om finansloven motiverede Christmas Møller så, hvorfor hans parti ville undlade at stemme for finansloven som lovenes lov. Årsagen hertil var, at partiet havde fået forkastet sine ændringsforslag på 6,5 mill. kr. af regeringen og de andre partier. Dermed havde han politiseret finanslovsforslaget. Og efter en udsættelse af forhandlingerne på begæring af den radikale ordfører, Bertel Dahlgaard, blev resultatet, at Stauning med sine 51 socialdemokratiske mandater væltede regeringen, da de radikale nu også undlod at stemme. Næste dag meddelte Madsen-Mygdal i folketinget, at Kronen havde bifaldet hans indstilling om nyvalg.

På baggrund af det undersøgte kildemateriale fremsættes den hypotese, at der i forhandlingsfasen mellem Venstre og KF i virkeligheden var tale om *non-decision*. Årsagen hertil var, at begge partier bandt sig til deres egentlige strategiske præferencer, hvilket udelukkede en kompromisløsning i forsvarssagen.

Analysens problemformulering bliver herefter: Hvorfor brød det borgerlige samarbejde sammen i 1929? Var det interessefællesskabet mellem de to partier, der ikke længere var til stede, så forsvarssagen kun blev det afgørende brud? Eller var det forsvarssagen per se, der var den eneste grund til sammenbruddet? Havde Christmas Møller en langsigtet strategi, der gik ud på at frigøre partiet fra Venstres åg, selvom den kunne føre til alvorlige tilbageslag på kort sigt?

Den foreliggende hypotesedannelse

Hos Poul Jensen er analyseenheden den konservative folketingsgruppe, der analyseres som et konglomerat. Det bliver herved muligt at analysere de artikulerede gruppemedlemmers motivationsbaggrund og opfattelse af kriseforløbet.⁴ Det er afgørende for Poul Jensens analyse, at han kan betragte gruppens adfærd som rationel uden at foretage en strategianalyse. I stedet for bliver den utilstrækkelige informationsbasis bestemmende for gruppens adfærd ved finanslovsafstemningen.⁵ Det betyder, at Poul Jensen lægger en klar distance til den opfattelse, at KF bevidst sigtede mod et brud med regeringen. Han mener, at beslutningen om at undlade at stemme for finansloven blot skulle demonstrere fasthed i forsvarsspørgsmålet. Og at finanslovsforkastelsen derfor traf gruppen uforberedt, da et opgør med regeringen først var ventet ved den endelige behandling af forsvarsloven. Endelig mener Poul Jensen, at det stod uklart for den konservative gruppe, hvilken udgang en krise ville få, når og hvis den kom.⁶

I modsætning hertil vælger Erik Rasmussen at betragte den konservative gruppes målsætning som rent strategisk ved hjælp af politologen Gunnar Sjöbloms analyseskema for partistrategier. Dette valg forklares ved, at en »die-hard« reaktion afslører irrationelle træk hos aktøren. Følgelig forkastes denne trods-teori, fordi den falder uden for beslutningsanalysens mindstemål af rationalitet, skønt dens relevans ikke benægtes. Begrebsapparatets rationalitetsfunktion og langtidsperspektivering bliver således bestemmende for analysens indhold og resultater.⁷

Derfor betragter Erik Rasmussen den konservative gruppe som en analyseenhed, hvor der tages højde for Christmas Møllers aktive rolle som politisk leder i handlingsforløbet. Og det er helt afgørende for Erik Rasmussens grundopfattelse, at Christmas Møllers rolle som aktør i beslutningsprocessen kun kan opfattes således, at forsvarssagen for ham også var et middel i en langsigtet strategi, foruden at den var et mål i sig selv. Christmas Møllers langsigtede strategi opfattes som et forsøg på at gøre partiet »ligeberettiget« med Venstre og de øvrige partier i det parlamentariske spil.⁸

⁴ Poul Jensen, anf. arbejde, side 144.

⁵ Samme arbejde, side 146.

⁶ Samme arbejde, side 154.

⁷ Erik Rasmussen: *Komparativ Politik, II*, 1969, side 341-42. Forholdet mellem statskundskab og indenrigspolitisk historie, side 61.

⁸ Samme arbejde, side 63-64.

Niveauopdeling og begrebsanalyse

Det har vist sig mest hensigtsmæssigt at begynde analysen på det danske politiske systems niveau, således at det, der ikke forklares på dette niveau, bliver analyseret på partiniveauet, hvorefter det har vist sig nødvendigt at fortsætte analysen på personniveauet på grund af lederskiftet i KF. Dette er en analysemetode, der bliver benyttet i politologien under navnet additionssynspunktet, idet det med denne metode er muligt at addere forklaringsfaktorerne fra de forskellige analyseniveauer, hvis de ikke viser sig at være kontradiktoriske.⁹

Den parlamentariske situation

Blokpolitikken i en af de to faste blokke mistede sin konsistens i 1929 på grund af Venstres og KFs indbyrdes opgør. Det førte til dannelsen af den socialdemokratisk-radikale regering i 1929, der således profiterede af de borgerlige partiers konfliktsituation. Det politiske systems værdiforestillinger viser, at der var tale om en målkonflikt mellem Venstres og Socialdemokratiets højest prioriterede værdimål, henholdsvis en individualistisk liberalisme og en kollektivistisk socialisme, der inddrog KF som et støtteparti for Venstre, selvom KF søgte at fremhæve værdier som nation og folk i stedet for at tale om klasse og interesse.¹⁰

Venstreregeringen havde ved sin tiltræden i december 1926 ønsket at bevare sin handlefrihed i forhold til de andre partier for at maksimere sin parlamentariske indflydelse. Derfor måtte den nødvendigvis også undgå vidtgående indrømmelser til KF, hvilket førte til konflikt mellem de to partiers værdimål i krise- og erhvervs politikken. Her var KF ikke i overensstemmelse med Venstres nedskæringspolitik som eneste krisepolitiske instrument. KF ønskede at føre en mere aktiv erhvervs politik med beskyttelsesforanstaltninger sammen med Socialdemokratiet.¹¹ Konflikten i partiernes værdimål og Venstres afvisende holdning overfor KF betød, at KF omvurderede sine strategiske præferencer, således at en aktiv erhvervs politik blev overordnet det borgerlige samarbejde. Herved blev KF imidlertid et middel i den socialdemokratiske strategi, der gik ud på at splitte det borgerlige samarbejde og at fælde venstreregeringen.¹² Desuden kunne den førte erhvervs politik ikke bevare sammenholdet i

⁹ Hans Mouritzen: Politologisk egenart – også i »case«-studier?, Statsvetenskaplig Tidskrift, 1979, nr. 3, side 181-82. Hans Mouritzen har desuden været vejleder for den politologiske del af analysen. Jeg takker for et inspirerende samarbejde.

¹⁰ Niels Finn Christiansen: Fra påskekrise til verdenskrise, Gyldendals Danmarks-historie, 1988, bind 7, side 202.

¹¹ Samme arbejde, side 203.

partiet, hvilket bevirkede, at Victor Pürschel blev afløst af Christmas Møller som politisk leder. Spørgsmålet var så, om Christmas Møller ville gøre et nyt forsøg på at markere partiet ved hjælp af forsvarssagen. Denne var vel i virkeligheden det heterogene partis eneste værdimål, der havde mulighed for at samle partiet.

Analysen på systemets parlamentariske niveau viser, at den borgerlige blokdannelse var i opbrud på grund af et manglende interessefællesskab. Herved var der skabt bedre muligheder for at markere KF i forsvarssagen for at bevare partisammenholdet, end der havde været mulighed for med erhvervspolitikken, også fordi Socialdemokratiets forsvarspolitik ikke var i stand til at indbyde til politisk samarbejde med KF.

Partiernes strategiske overvejelser i forsvarsspørgsmålet

Når analysen bevæger sig ned på partiniveau, er det nødvendigt at undersøge, om Christmas Møllers lederskab af KF var betinget af partiets værdimål eller af hans egen rolleopfattelse. Ligeledes er det interessant at undersøge, hvorvidt de indre stridigheder i Venstres gruppe om forsvarsspørgsmålet fik indflydelse på partiets strategiske overvejelser. Dertil kommer Socialdemokratiets og de radikales rolle i forsvarsforhandlingerne, idet kun nuancer skilte de to partier i deres forsvarspolitik.¹³

Teoretisk peger kildematerialet om forsvarsforhandlingerne på at anvende et begreb fra konfliktteorien, nemlig *bindingsstrategien*. Det er kendetegnende for bindingsstrategien, at politikere holder fast ved den egentlige præference i deres strategier, og at politikere binder sig tidligt, offentligt og forpligtende for deres partier. Strategien er anvendelig, fordi de politiske modstandere ved, at en politiker risikerer at komme ud i en alvorlig tillidskrise, hvis han offentligt har lovet ikke at ændre sine præferencer og så gør det alligevel.¹⁴ Modsat Odysseus, der lod sig binde til skibets mast på hjemturen fra Troja for ikke at lade sig lokke af sirenerne sang og derved afvige fra den rette kurs,¹⁵ så kan politikere løse

¹² Socialdemokratiets protokol for rigsdagsgruppen den 13.-14.7.1927, side 210-11.

¹³ Således indbragte de radikale efter regeringsskiftet i 1926 et forslag til lov om folkeafstemning om »Omdannelse af hær og flåde til et vagtkorps og en statsmarine, bestemt til varetagelse af Danmarks neutralitets- og folkeforbundsopgaver«. Dette forslag kan fortolkes som et forsøg på at komme i kontakt med Socialdemokratiet og måske også et forsøg på at splitte Venstre og de konservative i forsvarssagen. Det gik gennem 3 behandlinger, men blev forkastet ved den sidste. Ole Karup Pedersen: Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik, 1970, side 450-52.

¹⁴ Leif Lewin: Ideologi och strategi, 1985, side 29.

¹⁵ Samme arbejde, side 317.

sig af bindingen. Dette kan ske, hvis de ønsker at ændre deres strategiske præference for at opnå en forhandlingsløsning i stedet for at risikere en konfliktsituation. Omvendt vurderer politikere, der holder fast ved bindingen, at det er vigtigere at prioritere den egentlige præference end at undgå en konfliktsituation.¹⁶ Begrundelsen for at benytte sig af bindingsstrategien er, at man undgår at handle irrationelt i beslutningsprocessen, når politikeren er sig irrationelle træk bevidst.

Dagen før Christmas Møller blev valgt til KFs politiske leder, motiverede han sin politiske opfattelse af forsvarssagens strategiske muligheder for partiets repræsentantskab den 1.10.1928. Her gik han ind for en hård linie i forsvarsspørgsmålet og adskilte sagen fra partiets øvrige politik, idet han anbefalede et samarbejde med Venstre i andre spørgsmål. Det sidste var muligvis taktisk bestemt for at fastholde den del af partiet, der gik ind for en blokpolitik med Venstre. Rent strategisk gav han udtryk for, at partiet aldrig kunne blive et midterparti på forsvarssagen. Men da han advarede imod at gå ud i standpunkter, der ikke kunne gennemføres, var det klart, at han havde erhvervspolitikken i tankerne. Disse udtalelser fik gruppens leder, V. Pürschel til at stille sig tvivlende overfor et opgør med Venstre på forsvarssagen, og han efterlyste forgæves Christmas Møllers konsekvensanalyse af regeringens fald. V. Pürschel var stadig af den opfattelse, at partiet havde stået stærkere, hvis det havde taget opgøret på erhvervspolitikken, hvilket var i overensstemmelse med hans virkelighedsbillede af partiet og hans egen rolleopfattelse.¹⁷

Men det var først som politisk leder på partiets landsrådsmøde i Vejle den 9.11.1928, Christmas Møller havde mulighed for at sikre sig de omkring 700 delegeredes opbakning for sin forsvarspolitik. Han benyttede sig her af bindingsstrategien, idet han lod sig binde til en forsvarspolitik, der kun gav mulighed for en forbedring, men ikke en forringelse af 1922-ordningen. Rent taktisk var hans motivering, at vælgerne måtte spørges, hvis Venstre foretog et afgørende brud på den forsvarspolitiske linie.¹⁸ Dette var imidlertid en tom demonstration, idet regeringen endnu ikke havde politiseret forsvarssagen eller valgt side. Landsrådets tilslutning til Christmas Møllers forsvarspolitik fremgik af den enstemmigt vedtagne resolution, der pålagde partiet at søge »en forsvarlig løsning af forsvarssagen og at yde ubetinget modstand mod

¹⁶ Jon Elster har argumenteret for det modsatte synspunkt: »This second best or imperfect rationality takes care both of reason and of passion. What is lost, perhaps, is the sense of adventure«. *Studies in rationality and irrationality*, Cambridge 1979, side 111.

¹⁷ KFs protokol for repræsentantskab og landsråd AII 3, nr. 13, side 63-64.

¹⁸ Samme protokol, side 77. Manus i Christmas Møllers arkiv nr. 6015, pk.nr.4 (RA).

afrustning eller nedrustning».¹⁹ Resolutionen var formuleret således, at den kunne bruges til at politisere forsvarssagen i en forhandling med Venstre.

Men da statsminister Madsen-Mygdal i sin trontale den 2.10.1928 indbød partierne til en fordomsfri drøftelse af forsvarssagen,²⁰ var det mere henvendt til Socialdemokratiet og de radikale end til KF. Dette kom til udtryk ved, at marineministeriets direktør, H.Rechnitzer, der stod Venstre nær, udarbejdede et udkast på 33,5 mill. kr., der havde karakter af et periferiforsvar og som var skræddersyet til et forlig med Socialdemokratiet og de radikale.²¹ Forhandlingerne kom dog aldrig ud over det indledende stadium, da Stauning kun viste forhandlingsinteresse, for at Venstre og KF ikke skulle nå til en forhandlingsløsning. Det var i hans egentlige interesse, at venstreregeringen blev bragt til fald. Desuden vurderede han, at et forsvarsforlig ville være til fordel for Venstre ved næste års folketingsvalg.²²

Samtidig med, at Venstre foretog sine sonderinger for at få en forhandling i gang med Socialdemokratiet og de radikale, henvendte KF sig til regeringen den 8.1.1929 for at indbyde til forhandlinger mellem de to partier. Og det blev aftalt, at der ikke måtte forhandles til anden side, så længe forhandlingerne stod på.²³

Når Venstre valgte at politisere forsvarsspørgsmålet i en forhandling med KF, var det begrundet i, at det kun var muligt at nå et forhandlingsresultat med KF.²⁴ Men samtidig var Venstres gruppe splittet mellem forsvarstilhængere og modstandere, således at en standpunktdannelse og en forhandlingsløsning i forsvarssagen kunne blive vanskelig, idet partisplittelsen var de andre partier bekendt.²⁵ Herved kunne partisplittelsen udnyttes i en forhandlingssituation, ligesom den kunne gøre gruppen utroværdig som forhandlingspartner.²⁶ Ved forhandlingernes begyndelse henvendte KF sig til chefen for generalstabens taktiske afd., oberst E.With for at benytte ham som militærpolitisk rådgiver i forhandlingerne. På samme måde skulle den fungerende chef for marinestaben,

¹⁹ Samme protokol, side 95. Rigsdagssamlingen 1928-29, 1929, side 41-43, udg. af KF.

²⁰ Rigsdagstidende (herefter RT) 1928, bind 2, Folketinget (herefter FT), 2.10.1928, side X.

²¹ Niels Neergaards arkiv nr. 6026, pk.nr.99. (RA).

²² P.Munchs erindringer 1924-33, 1964, bind V, side 146-48: optegnelser den 9. og 14.1.1929.

²³ KFs protokol for rigsdagsgruppen A. V. 17 nr. 29, side 273.

²⁴ Venstres protokol for rigsdagsgruppen IV nr. 18 den 19.2.1929. (ikke pagineret).

²⁵ RT 1928, bind 1, FT 20.11.1928, spalte 1725-26.

²⁶ Gunnar Sjöblom: Party Strategies in a Multiparty System, 1968, side 184, 272.

orlogskaptajn P. Ibsen være maritim rådgiver.²⁷ KFs forhandlingsoplæg var på omkring 50 mill. kr.,²⁸ hvilket var i overensstemmelse med partiets optimale mål om at opnå en forsvarsordning, der var bedre end 1922-ordningen. I de indledende forhandlinger benyttede partiet sig af salami-metoden, idet det på forhånd indkasserede Venstres indrømmelser, hvorefter det ved næste forhandling anmeldte nye krav.²⁹

Venstre benyttede sit lovforslag på 40 mill. kr. som forhandlingsoplæg, hvorefter partiet forhøjede sit tilbud til 42,4 mill. kr. Men samtidig virkede forsvarsmodstanderne i gruppen som en pressionsgruppe, således at det stod klart for gruppens ledelse, at gruppen kunne blive sprængt, hvis den forhøjede sit tilbud. Ligeledes vurderede gruppens ledende folk, at partiets vælgere ikke kunne acceptere en forsvarsordning, der var dyrere end det nuværende tilbud. Taktikken måtte derfor tilstræbe, at det var K.F. der gled ned til Venstres tilbud, ikke omvendt. Partiet tog derfor heller ikke mod KFs tilbud om, at forhandlerne fra begge partier skulle have fuldmagt til at afslutte en overenskomst. I stedet bandt gruppen sig til det endelige forhandlingstilbud på 42,4 mill. kr.³⁰ Partiet begav sig hermed ud på sin kollisionskurs, og forhandlingerne sprængtes 25.2. Den 1.3. besluttede gruppen at indgive forhandlingstilbudet på 42,4 mill. kr. som ændringsforslag for at understrege, at ændringerne i regeringens forslag ikke var afpresset af de konservative.³¹ KFs taktik var at benytte partiets mindstemål om at føre 1922-ordningen à jour som pressionsmiddel overfor regeringen. Derfor vedtog gruppen den 12.2. og igen den 18.2. at meddele regeringen, at den ville stille ændringsforslag til finansloven, hvis der ikke blev opnået forlig.³² Dette afviste Venstre at medvirke til, senest 22.2.³³ Samme dag udbad Christmas Møller sig en udtalelse fra E. With om, at partiets forligstilbud, der efterhånden var kommet ned på omkring 46 mill. kr., var bedre end 1922-ordningen.³⁴ Som omtalt var det KFs taktik, at begge partiers forhandlere skulle have mandat til at indgå forlig 25.2. Da Venstres forhandlere ikke fik dette mandat, var det klart for Christmas Møller, at der ikke var mulighed for at opnå forlig i nærheden af partiets optimale mål, nemlig en forbedring af 1922-ordningen. Som omtalt blev resultatet en sprængning af for-

²⁷ Niels Neergaards arkiv, pk. nr. 99. E. Withs arkiv nr. 6525. (RA).

²⁸ Jørgen Hatting: Fra Piper til Christmas Møller, 1915-26, 1966, side 234.

²⁹ Venstres protokol for rigsdagsgruppen IV nr. 18 den 26.2.1929.

³⁰ Samme protokol den 23.2.1929.

³¹ Samme protokol den 1.3.1929.

³² KFs protokol for rigsdagsgruppen A. V. 17 nr. 29, side 283, 287.

³³ Venstres protokol for rigsdagsgruppen IV nr. 18 den 23.2.1929.

³⁴ Christmas Møllers arkiv, pk. nr. 10.

handlingerne, og E. With afgav som responsum 4.3., at KFs forligstilbud den 25.2. havde været dårligere end hærloven af 1922.³⁵ Som en konsekvens heraf indgav KF et ændringsforslag på 50,2 mill. kr. til finanslovens 2. behandling, der næsten var på størrelse med de militære chefers forslag.³⁶ Derefter forlod KF det optimale mål og indledte nye forhandlinger med regeringen om dets mindstemål, nemlig at bringe 1922-ordningen à jour. KFs ændringsforslag var her på 6,5 mill. kr. Disse forhandlinger ophørte 17.3., og det var ved den lejlighed, Christmas Møller skulle have forbeholdt sig partiets handlefrihed ved den kommende finanslovsafstemning.³⁷

Det interessefællesskab, der var i opbrud mellem de to borgerlige partier i analysen på systemniveau, kan nu ses helt at mangle i analysen på partiniveau. Her er konflikten mellem Venstres og KFs strategiske mål tydelig. Venstres forsvarspolitik indgik i en overordnet krisepolitik, hvor hensynet til partisammenholdet og partiets kernevælgere spillede en central rolle. Derimod var KFs forsvarspolitik afhængig af en programmarkering for at bevare partisammenholdet.

Christmas Møllers rolleopfattelse og bindingsstrategien

Analysen på partiniveau forklarer de faktorer i opbruddet af det borgerlige samarbejde, som det ikke var muligt at analysere på systemniveauet, og da analyseudsnittene betragtes som adderbare, kan de borgerlige partiers manglende interessefællesskab forklares ud fra disse to niveauer. Derimod er det ikke lykkedes at give en forklaring på, om Christmas Møllers egen rolleopfattelse indvirkede på partiets værdimål – forsvarssagen. Derfor er det nødvendigt at foretage en analyse på personniveau, hvor konkurrenceforholdet til den tidligere leder, V.Pürschel indgår som en faktor, der kunne have afgørende betydning.³⁸

Pürschel tabte kampvalget 1.10.1928 om formandsskabet for partioorganisationen og rigsdagsgruppen, hvor C.Tvede blev valgt.³⁹ Derfor stillede han ikke op til genvalg som folketingsgruppens politiske leder næste dag, hvor Christmas Møller blev valgt. Og da V.Fibiger blev valgt

³⁵ Samme arkiv, pk.nr. 10.

³⁶ Kommenteret i »Berlingske Tidende« den 11.3.1929.

³⁷ RT 1929, bind 2, FT 22.3.1929, spalte 5483, 88-89.

³⁸ Poul Jensen har således argumenteret for, at det måske kunne være en frugtbar problemstilling at anskue den konservative politik som et produkt af de to ledes indbyrdes magtkamp. Anf. arbejde, side 154, note 63.

³⁹ KFs protokol for repræsentantskab og landsråd AII 3, nr. 13, side 54-59.

til næstformand, knyttede Christmas Møller herved forbindelsen til partiets landbrugsfløj.⁴⁰ Derefter kan det iagttages, at Pürschel valgte organisatorisk og politisk at distancere sig mere og mere fra partiet.⁴¹ Derfor er det ikke sandsynligt, at det var konkurrenceforholdet til Pürschel, der fik Christmas Møller til at binde sig ud fra en overlevelsesstrategi. Derimod kan det konstateres, at Christmas Møllers værdisæt var identisk med partielitens i forsvarssagen, medens hans virkelighedsbillede af dennes muligheder skulle vise sig at være svigtende. Hans rolleopfattelse havde budt ham at tage kampen op med Pürschel, fordi hans virkelighedsbillede af partiet havde tilsagt ham, at en programmarkering i forsvarssagen kunne styrke partisammenholdet og samtidig markere partiet i forholdet til Venstre og de andre partier. Ligeledes kunne lederskiftet benyttes til at indikere ændringerne i partiets politik over for vælgerne.⁴² Men samtidig gjorde Christmas Møller programmarkeringen afhængig af bindingsstrategien, hvilket i første omgang kunne få ham til at fremstå som en troværdig politiker overfor offentligheden og partiet. Samtidig virkede bindingsstrategien imidlertid skrankesættende for Christmas Møllers handlefrihed i forsvarsforhandlingerne, og var således årsag til, at han bragte sit lederskab af partiet i fare.⁴³

Det var derfor afgørende for Christmas Møller at afvise bindingsstrategien på repræsentantskabsmødet den 6. maj 1929 efter det fatale valgnederlag i april måned. Her henviste han til, at det var *partiet*, der havde pålagt gruppen at følge udtalelsen om, at partiet kun gik med til en ordning, der var bedre end 1922-ordningen, og at denne udtalelse også var blevet pålagt af partiet i 1927.⁴⁴ Derfor erklærede Christmas Møller, at han og dermed gruppen nu var parat til at tage ansvaret for den førte politik trods de givne pålæg.⁴⁵ Men han afviste, at han havde ladet sig binde på landsrådsmødet i Vejle i november 1928.⁴⁶

Det var imidlertid afgørende for hans afvisning af bindingsstrategien, at han helt undlod at gøre politiseringstidspunktet til den afgørende faktor, idet landsrådets udtalelse jo var blevet fortolket af ham ved politiseringstidspunktet. Desuden kunne landsrådets udtalelse kun være rådgivende, medens den politiske beslutning blev truffet af folketingsgruppen. Derimod havde landsrådet været det pressionsmiddel, som

⁴⁰ KFs protokol for folketingsgruppen AIII nr. 34, side 130.

⁴¹ Samme protokol, side 131, 144. KFs bestyrelsesprotokol AI nr. 12 den 14.12.1928.

⁴² Gunnar Sjöblom, anf. arbejde, side 199.

⁴³ Ole Bjørn Kraft: En konservativ politikers erindringer 1926-45, 1971, side 43.

⁴⁴ KFs protokol for repræsentantskab og landsråd, AII 3, nr. 13, side 109.

⁴⁵ Samme protokol, side 109.

⁴⁶ Samme protokol, side 126-28.

Christmas Møller havde til rådighed for at føre sin politik igennem i folketingsgruppen.⁴⁷

Det er interessant ved Christmas Møllers anvendelse af bindingsstrategien, at han ikke prøvede på at løse bindingen før efter finanslovsafstemningen, hvor han søgte at bortforklare den. Dette kan forklares ved, at Christmas Møllers interesse i at opnå en programmarkering var prioriteret højere end at undgå en konfliktsituation. Derfor vil det være næste analysesnits hovedformål at undersøge, om der i bindingsstrategien også var indbygget en langsigtet strategi, hvor forsvarssagen indgik som et middel?

En langsigtet strategi eller en ideologisk grundholdning?

I analysen skelnes mellem en kortsigtet og langsigtet strategi på den måde, at en kortsigtet strategi inkluderer næste valg, medens en langsigtet strategi ikke har nogen tidsbegrænsning.⁴⁸

I udformningen af en strategi måtte Christmas Møller tage hensyn til, at partisammenholdet igen kunne blive et problem, når partiet skulle tage stilling til andre politiske spørgsmål.⁴⁹ Og partisammenholdet i forsvarsspørgsmålet var efter forhandlingssammenbruddet afstemt efter, at en afgørelse nærmede sig, således at enstemmigheden afløstes af flertalsbeslutninger.⁵⁰ Og da beslutningen om at undlade at stemme for finansloven blev truffet den 21. marts, gik kun halvdelen af gruppen helhjertet ind for at undlade at stemme, medens omkring en trediedel oprindeligt havde ønsket at stemme for finansloven.⁵¹ Endelig måtte det indgå i Christmas Møllers overvejelser, hvorledes Socialdemokratiet og de radikale ville stille sig til finanslovsforslaget, idet hverken Socialdemokratiet eller noget andet parti havde stemt imod finansloven siden 1895.⁵² Derfor måtte Christmas Møller i sine konsekvensbetragtninger tage højde for regeringens overlevelsesmuligheder og dens mulige fald. Og ved regeringens mulige fald måtte han desuden tage i betragtning, at statsminister Madsen-Mygdal ikke på forhånd havde meddelt, hvilke

⁴⁷ Ole Bjørn Kraft: »Det kunne – særlig under forfatningsbehandlingerne i 30'erne, men også i andre spørgsmål – være så som så med hans position i rigsdagsgruppen. Men i partiets landsråd og ikke mindst i det politisk mere betydende repræsentantskab af tillidsmænd fra hele landet, kunne han altid være sikker på at have flertallet. I vanskelige situationer var det her, han fik sin politik bekræftet«. Anf. erindringer, side 21.

⁴⁸ Gunnar Sjöblom, anf. arbejde, side 92-93.

⁴⁹ Gunnar Sjöblom, anf. arbejde, side 107.

⁵⁰ KFs protokol for rigsdagsgruppen A. V. 17 nr. 29, side 291-99.

⁵¹ Erik Rasmussen, anf. arbejde, side 59-61.

⁵² Erik Rasmussen: Finanslovsforkastelse i dansk parlamentarisme: Normer og konsekvenser, Historie, Ny række 16.1, 1985, side 69-70.

statsretlige konsekvenser han ville drage af et forhandlingssammenbrud. Statsretligt var der mulighed for, at regeringen kunne udskrive folketingsvalg, eller at den demissionerede. Og hvis den sidste mulighed blev anvendt, så kunne der blive tale om en »kongerunde« med partilederne for at afprøve alle muligheder for at danne en ny regering uden at der blev udskrevet valg.

Skematisk var der følgende muligheder:⁵³

- 1) Venstre, Socialdemokratiet og de radikale stemmer for finansloven: Venstres mindretalsregering bliver siddende og KF har markeret sin selvstændighed.
- 2) Venstreregeringen kommer i mindretal ved finanslovsafstemningen:
  - A Regeringen demissionerer og vælger en kongerunde med partilederne:
    - 1 Regeringskoalition mellem Venstre og KF.
    - 2 Venstre fortsætter som mindretalsregering.
    - 3 Regeringskoalition mellem Socialdemokratiet og de radikale.
  - B Valg udskrives og KF vinder stemmer:
    - 1 Regeringskoalition mellem Venstre og KF.
    - 2 Regeringskoalition mellem Socialdemokratiet og de radikale.
  - C Valg udskrives og KF mister stemmer:
    - 1 Regeringskoalition mellem Socialdemokratiet og de radikale.
    - 2 Venstre danner en mindretalsregering.

KF har under alle omstændigheder markeret sin selvstændighed. Det fremgår af skemaet, at 1 og 2 A måtte tiltale Christmas Møller, hvis hans hovedformål var forsvarssagen og dermed en kortsigtet strategi. Hvis han betragtede valg som den største mulighed, ville hans informative problemer blive større, idet han så måtte vurdere, hvorvidt partieliten, der repræsenterede et højt forsvarsniveau, var repræsentativ for partiets kernevælgere. Disse kunne give tilslutning til partiets forsvarspolitik, eller de kunne reagere modsat på grund af ophøret af samarbejdet med Venstre. En generel tendens havde han i de netop afsluttede kommunevalg, der udviste en vigende konservativ tilslutning.⁵⁴ Og i et langsigtet strategisk sigte ville det også være nødvendigt for ham at vurdere vælgertilslutningen på kort sigt, da han ellers kunne risikere at miste

⁵³ Tak til Gunnar Sjöblom for en konstruktiv kritik af det udarbejdede skema.

⁵⁴ Statistisk Årbog, 1929, side 151, tabel 154.

vælgertilslutningen på langt sigt, hvilket kunne gå ud over partiets værdimål.⁵⁵

Det var et generelt mål for KF, som for ethvert andet parti, at partiet selv skulle tage de autoritative beslutninger i overensstemmelse med sine værdimål. Men for at opnå dette mål, kan der opstå en konflikt mellem partiets værdimål og partiets strategiske mål, der går ud på at opnå den størst mulige parlamentariske indflydelse og at styrke partisammenholdet.⁵⁶ Når disse betragtninger kombineres med informationsproblemerne om mulige konsekvenser, Socialdemokratiets og de radikales afstemningsmuligheder, samt kernevælgernes reaktioner, så ville partiets omkostninger være størst i 2 C. Partiets gevinstmuligheder lå klart i 2 B. Men der ville også være fordele ved at se bort fra de strategiske mål og vælge det kortsigtede værdimål – forsvarssagen, der gav mulighed for at få indflydelse på regeringsdannelsen uden stemmetab i 2 A.

Derfor valgte KF at udsende en erklæring om aftenen den 21. marts efter finanslovsafstemningen, hvori partiformanden, C. Tvede appellerede til Kronen om at indkalde partiformændene til konferencer for at afprøve alle muligheder for en ny regeringsdannelse.⁵⁷ Samme dag afsluttede partiet Venstre sine konsekvensberegninger af regeringens fald. Madsen-Mygdal oplyste på partimødet, at han havde overvejet straks at meddele folketinget sin demission, medens han nu også kunne se fordele ved at tage valget, medens regeringen blev siddende. Partimødet var nærmest stemt for at tage valget straks og overlod afgørelsen til regeringen.⁵⁸ Derefter valgte Madsen-Mygdal og den øvrige regering af hensyn til gruppens sammenhold og partiets kernevælgere at udskrive valget efter samråd med Kronen. Christmas Møller havde naturligvis også regnet med mulighederne for et valg, idet han umiddelbart efter forhandlingssammenbruddet pegede på mulighederne for et valg.⁵⁹ Men samtidig må partiets nye standpunktsdannelse om en kongerunde før udskrivning af valg vurderes som et forsøg på at undgå en valgsituation. Partiet var nu klar over, at der kunne opstå den omtalte konflikt mellem partiets værdimål og to af de strategiske mål, idet forsvarssagen ved et valg kunne føre til stemmetab. Ligeledes kunne partiet derved miste sin parlamentariske indflydelse, hvilket partiet nu prøvede at undgå ved at henføre til en partilederrunde.

⁵⁵ Gunnar Sjöblom, *anf. arbejde*, side 93.

⁵⁶ Gunnar Sjöblom: *Analys av partiets beteende*, Statsvetenskaplig Tidskrift, 1965, side 386.

⁵⁷ Erklæringen af 21.3.1929 er trykt i Rigsdagssamlingen 1928-29, 1929, side 55-58, udg. af KF.

⁵⁸ Venstres protokol for rigsdagsgruppen IV nr. 18 den 21.3.1929 kl. 16.

⁵⁹ Holbæk Amts Avis den 26.-27.2.1929.

Dette fører frem til den *hypotese*, at Christmas Møllers virkelighedsbillede af partiets muligheder i kriseforløbet har været svigtende. Desuden peger partiets adfærd på en kortsigtet strategi med forsvarssagen som endemål for at styrke det strategiske mål om partisammenhold. En langsigtet strategi ville have krævet, at det var overvejet, at dette strategiske mål kunne modvirke de to andre strategiske mål i en valgsituation.⁶⁰ Det er dog vanskeligt at vurdere, hvor meget strategi og hvor meget ideologi, der er i et værdimål som forsvarssagen. Det er ofte problematisk at afgøre, om politikere styres af deres overbevisning eller af partitaktiske hensyn.⁶¹

En diskussion af den foreliggende hypotesedannelse

Når der skal tages stilling til Poul Jensens historiske analyse af finanslovs-krisen, så må der nødvendigvis gøres opmærksom på, at han selv betragtede den som en skitse til fortolkning, idet han reserverede den endelige vurdering til fremkomsten af et mere pålideligt materiale.⁶² Og Poul Jensens hovedsynspunkter kan ikke opretholdes, når det fortrolige kildemateriale inddrages i analysen. Her i analysen er det påvist, at det var overvejet, at det kunne koste regeringens liv at sætte forsvarssagen på spidsen. Desuden skulle forsvarssagen ikke blot være et tomt demonstrationsmiddel for at vise fasthed, den var derimod partiets prioriterede værdimål for at opnå et partisammenhold. Endvidere får det anvendte materiales berettende karakter indflydelse på analysen af gruppens påståede utilstrækkelige informationsbasis. Her var det netop partipressens opgave at overbevise vælgerne om, at partiets politik ikke ville få følgevirkninger af forsvarsforhandlingernes sammenbrud.⁶³ Derfor kan det synspunkt, at finanslovs-krisen traf gruppen uforberedt, heller ikke opretholdes. Derimod har han ret i, at det stod uklart for gruppen, hvilken udgang krisen ville få.⁶⁴ Med hensyn til Erik Rasmussens

⁶⁰ Gunnar Sjöblom: *Analys av partiets beteende*, Statsvetenskaplig Tidskrift, 1965, side 386.

⁶¹ Leif Lewin anser det således for tilstrækkeligt at forklare en gruppebeslutning ved en analyse af politikernes ideologiske præferencer og strategiske handlemåde, fordi han anser det for meningsløst at besvare spørgsmålet, om det er overbevisning eller taktik, der er drivkraften i politikernes beslutninger. Anf. arbejde, side 19.

⁶² Poul Jensen, anf. arbejde, side 129.

⁶³ Det propagandistiske element kan forklares ved, at Ole Bjørn Kraft, der gav udtryk for denne opfattelse i partipressen, samtidig optrådte som aktiv deltager i de afbrudte forhandlinger med regeringen. Og her meddelte Madsen-Mygdal, at det kunne få konsekvenser, hvis KF ikke stemte for finanslovsforslaget. Madsen-Mygdals bemærkning om konsekvenser kendes dog kun fra opgøret i folketinget den 23.3.1929, men den blev ikke imødegået af Christmas Møller. RT 1929, bind 2, FT 23.3.1929, spalte 5483, 88-89.

⁶⁴ Poul Jensen, anf. arbejde, side 154.

politologiske analyse, er der tale om en fortolkende case.⁶⁵ Og han vælger at tage en udtalelse af Christmas Møller fra 1933 om, at denne klart havde forudset, at konsekvensen af afstemningen ville blive regeringens fald, for pålydende. Herved undgår han at analysere udtalelsen i sin ophavssituation, hvilket ikke harmonerer med hans argumentation i et senere arbejde: »... After all, no political scientist would dream of trusting the utterances of a politician without having analyzed their bias...«⁶⁶ Men udtalelsen er nødvendig for Erik Rasmussen for at få en legitimering af en langsigtet strategi, da en sådan ikke findes i kildematerialet fra før finanslovsafstemningen. Endvidere mangler Erik Rasmussen informationsindhold for de to strategiske mål, henholdsvis stemmemaksimering og maksimering af parlamentarisk indflydelse. Her er der kun givet den commonsense-betragtning: »At det er overvejende sandsynligt, at indflydelsesstrukturen i gruppen forudså, at gennemførelsen af den valgte strategi ville koste stemmer og mandater, en socialdemokratisk regering og en mørketid for forsvarssagen«.⁶⁷ Her i analysen er det netop påpeget, at V.Pürschel forgæves efterlyste Christmas Møllers konsekvensanalyse af regeringens fald, medens Pürschel endnu var leder af gruppen. Hvis man derefter undersøger Erik Rasmussens hypotese om en langsigtet strategi ud fra et rationalitetssynspunkt, giver Gunnar Sjöbloms analyseskema for alternative målkombinationer en generel vejledning.⁶⁸ Her anses en strategi med opgivelse af værdimål og de strategiske mål, henholdsvis stemmemaksimering og parlamentarisk indflydelse for at være usandsynlig, fordi det strategiske mål om partisammenhold ikke kan opretholdes ved hjælp af de negativt virkende faktorer.⁶⁹ Erik Rasmussens analyse må derfor betragtes som et strategisk ydertilfælde, hvor KF var parat til at ofre sit værdimål, vælgertilslutningen og dermed den parlamentariske indflydelse for at opnå et kortsigtet partisammenhold med henblik på at gøre partiet ligeberettiget med Venstre og de øvrige partier, særlig når det antages, at beslutningstagerne handler rationelt.

⁶⁵ Om forskellen på en kritisk og fortolkende »case« se Mogens N. Pedersen: Om den rette brug af historiske materialer i statskundskaben – nogle didaktiske overvejelser. Trykt i festskrift til Erik Rasmussen, 1977, side 244, 251-52.

⁶⁶ Erik Rasmussen: Complementarity and political science – an essay on fundamentals of political science theory and research strategy, 1987, side 83.

⁶⁷ Erik Rasmussen: Forholdet mellem statskundskab og indenrigspolitisk historie, 1975, side 70-71.

⁶⁸ Gunnar Sjöblom: Party Strategies in a Multiparty System, 1968, side 88-92.

⁶⁹ Samme arbejde, side 89.

Konklusion

Den egentlige årsag til konflikten mellem de to borgerlige partier må søges i en perspektivering af de to partiers forskellige værdimål og strategiopfattelse. Desuden spillede de to partiers sammensætning en vis rolle, men som tidligere anført så kunne det heterogene konservative parti på kort sigt samles om et værdimål – forsvarssagen – hvorimod Venstres ideologi ikke gav mulighed for noget sammenhold. Lederskiftet i KF indgik også som en faktor, der imidlertid er vanskelig at analysere, da kildematerialet ikke tillader en vægtning og rolleanalyse, der lader sig adskille fra partiets ideologi. Der er i analysen stillet spørgsmålstejn ved forsvarssagen som et middel til at selvstændiggøre KF, hvilket hænger sammen med kildematerialets manglende udsagnsevne i strategisk hensende, samtidig med at det er vanskeligt at skelne mellem strategi og ideologi i forsvarssagen. Derfor bliver den anvendte begrebsramme af afgørende betydning for analysen, og ved hjælp af bindingsstrategien er det muligt at give en anden forklaring på begivenhedsforløbet end dem, Poul Jensen og Erik Rasmussen har givet.

KFs strategiske sigte med forsvarssagen betragtes som et mål i sig selv, men det udelukkes ikke, at der i dette mål også lå et ønske om at gøre partiet ligeberettiget med de andre partier. Det er blot ikke muligt ud fra kildematerialet og den anvendte analyseramme at konstatere, at KF arbejdede ud fra en langsigtet strategi med forsvarssagen både som et mål i sig selv og et middel til selvstændiggørelse. Dette får naturligvis den konsekvens for analysen, at det heller ikke kan konstateres, at KF bevidst fremprovokerede regeringens fald for at få udskrevet et folketingsvalg, da den efterfølgende standpunktsdannelse peger på en kortsigtet strategi med forsvarssagen som endemål. Dog kan forsvarssagen ikke anses for andet end den udløsende årsag til bruddet i det borgerlige samarbejde, idet den egentlige årsag må findes i, at interessefællesskabet ikke længere var til stede. Dette må begrundes i, at det politiske systems polarisering mellem Venstre og Socialdemokratiet tenderede mod at reducere KF til et middel i Venstres politik.